
Deklamatívnosť, deklaratívnosť a reálnopolitická rovina v súčasnej slovenskej integračnej politike

Ivo Samson

Diskutovaný rozpor medzi oficiálnymi vyhláseniami a zahraničnopolitickou praxou, rovnako ako dedukovanými dôsledkami vnútropolitického vývoja vytvára základ pre konfliktnú bázu vnútri domácej politickej scény Slovenskej republiky začiatku druhej polovice 90. rokov. Deklamatívne sa Slovensko v nijakom prípade neodlišuje od ostatných stredoeurópskych krajín či dokonca krajín strednej východnej Európy a robí všetko pre to, aby demonštrovalo integračnú pripravenosť k vstupu tak do Európskej únie, ako aj do NATO.¹ Otázka priority admisie k Európskej únii alebo k NATO neostáva na periférii diskusií napriek bezpečnostnej komponente Európskej únie (t. j. spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike). „Integrácia do európskych hospodárskych a bezpečnostných štruktúr“ sa v slovenskej verejnej mienke vníma výrazne odlišne; prioritu má Európska únia pred NATO.² Plné členstvo v EÚ explicitne preferuje aj politická sila, ktorá pred poslednými parlamentnými voľbami obsadila post premiéra, totiž *Demokratická únia*.³ Analýza posledných dvoch rokov zahraničnopolitickej orientácie Slovenska (t. j. „formy formy“) mierne diverguje od výsledkov analýzy „formy obsahovej iniciatívy“ a výraznejšie sa odlišuje od „formy reálnopolitického »outputu«“ bez ohľadu na analýzu.

Priorita Európskej únie

Slovenské integračné iniciatívy smerom k Európskej únii sa môžu oprieť o vybudované aproximačné štruktúry v oblasti harmonizácie zákonodarstva. Renegociovaná *Asociačná dohoda*⁴ bola formálne sprevádzaná kontinuitou zahraničnopolitických deklarácií,⁵ súčasne však aj zmenšujúcim sa pochopením pre slovenské špecifiká zo strany západných partnerov. Nedostatočná „forma percepcie“ zo strany západného sveta sa všeobecne vníma ako propagandistický deficit mladej slovenskej diplomacie. Asociačná dohoda ostáva najvýznamnejšou medzinárodnou dohodou, akú zatiaľ vláda Slovenskej republiky po rozdelení federácie podpísala. *Dohoda* pôvodne predpokladala, že v priebehu dvoch päťročných období bude vytvorená zóna voľného obchodu a zblížia sa právne normy Slovenskej republiky a Európskej únie. Slovenská Asociačná dohoda začala platiť po rozdelení federácie vo forme *Dočasnej dohody o obchode*, ktorá platí od 1. marca 1993. Obsah slovenskej Asociačnej dohody je totožný s federálnou a predchádza plánom bezpečnostnovojenskej integrácie krajiny. Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky boli s bývalým ES otvorené rokovania o pridružení, pri ktorých sa slovenská strana držala východísk pôvodnej federálnej Asociačnej dohody.⁶ Formou Doplnkového protokolu⁷ sa stanovil samostatný zmluvný režim medzi Spoločenstvom a SR. Slovenská republika tak deklarovala záväznosť voči ES (resp. napokon Európskej únii) a výslovne, v rovine politického dialógu, aj v mimoeconomickej oblasti. Politický dialóg ako neekonomická obsahová stránka Asociačnej dohody nadobúda na význame a obe zmluvné strany si vytvorili vzájomnú platformu na priebežné vyjasňovanie postojov.⁸

V základnom zahraničnopolitickom dokumente súčasnej slovenskej vlády, t. j. v *Programovom vyhlásení vlády SR* sa Európska únia spomína vo všetkých štandardných situáciách predpokladaného budúceho vývoja. Prihláška do Európskej únie sa sprevádza *Memorandom vlády SR*. Plné členstvo v Európskej únii sa vyhlasuje za strategický cieľ Slovenska v časovom horizonte okolo roku 2000. Slovenská republika chce do Európskej únie vstúpiť ako rovnoprávny člen, ktorý hodlá aktívne prispievať k všestranne výhodnej spolupráci. Požadované politické a hospodárske podmienky vstupu asociovaných krajín do Európskej únie, prijaté na Kodanskom summite a spresnené na summite v Essene,¹¹ vyjadrujú hlavné ciele, ku ktorým transformácia slovenskej spoločnosti smeruje. V tomto *Memorande* sa vyjadruje presvedčenie, že Slovenská republika v ostatnom čase pokročila v naplnení týchto podmienok (t. j. „hospodárska, politická a spoločenská premena na Slovensku“)¹² do takej miery, že ju to oprávňuje požiadať o plné členstvo v Európskej únii. Vo vzťahu k susedným štátom deklaruje slovenská strana politiku kooperácie v hospodárskej aj politickej oblasti, čím vychádza v ústrety vyššie zdôraznenej, hoci kvantitatívne zanedbateľnej časti Asociačnej dohody, t. j. „politickému dialógu“.¹³ Popri spolupráce v stredoeurópskom priestore (v avizovanej zóne voľného obchodu) pokročila Slovenská republika racionálne v implementácii hospodárskych slovensko-ruských vzťahov. Iracionálne ponímané bezpečnostnopolitické vzťahy s Ruskou federáciou nenadobudli konkrétnu podobu tak, aby boli diplomaticky hmatateľné. „*Naše vzťahy sú čisto ekonomické.*“¹⁴

Na rozdiel od opozície sa predstavitelia vládnych štruktúr vyjadrujú optimistickejšie vo vzťahu k samotným politickým aspektom spolupráce medzi pôvodne znepriatelenými dvoma Európmi. Bývalým ideologickým rozporom sa pripisuje minimálna hodnota a zdôrazňovanie ekonomického hľadiska znamená podporu priority Európskej únie v zahraničnopolitickej orientácii.¹⁴

Slovensko zažíva v polovici 90. rokov vážne rozčarovanie z hodnotenia svojej pozície v Európe. Niet pochýb o tom, že samostatnosť Slovenska prospela obom federálnym subjektom, jednému z nich však prospela jednoznačne viac. Ilúzia geostrategickej a geopolitickej jedinečnosti vlastnej krajiny po rozmachu geopolitického bádania na Slovensku počiatkom 90. rokov v odborných kruhoch síce opadla, naďalej sa však objavuje v odvážnych výrokoch politických predstaviteľov.¹⁵ Slovenská prointegračná politika sa dostala na výslnie až v marci 1994 a SR získala niečo ako paritu popri ostatných susedoch Višegrádu, resp. CEFTA. Relatívne zmierlivý postoj druhej slovenskej vlády¹⁶ k susedom a k menšinám, ako aj ústretové kroky v otázkach privatizácie posunuli politiku stredoeurópskych štátov do horizontálnej polohy. Regionálna vertikálna, ktorá v mnohých smeroch nadväzuje na prvopočiatočnú a vopred signalizovanú marginalitu SR, sa plne prejavila až v priebehu rokov 1995 a 1996 v hodnotení na základe obsahu demaršov a výsledkov zo summitov Európskej únie (najmä madridského).

Deklaratívna politika Slovenska sa vo vzťahu k Európskej únii sústreďuje na zdôrazňovanie tzv. makroekonomických úspechov. Politika dostačujúcich preferencií ekonomiky pri vstupe do Európskej únie pripomína samotné západoeurópske ideologizujúce myslenie 80. rokov. Európska únia (t. j. postmaastrichtské Spoločenstvo) prezrádza nie ideologizujúce, ale priamo ideologické prvky, ktoré sú zjavné na jej zahraničnopolitickej a bezpečnostnej komponente. Pri fenoméne ideologického času, ktorý toľko žičil španielskej a portugalskej admisii do ES (nehovoriac o tureckej do NATO), sa postkomunistické politiky nesmú zastaviť, resp. na ideologický čas už nemôžu spoliehať. Ideologický čas nadobudol celkom novú dimenziu; Európa nie je ohrozená, má čas a cíti sa bezpečnejšia bez veľmi komplikovaného členstva akejkolvek nielen postkomunistickej, ale aj akejkolvek bývalej neutralizovanej západnej krajiny.¹⁷ Je pravda, že Európska únia dnes predstavuje predovšetkým trh, ktorý je charakterizovaný známymi štyrmi slobodami. Lenže Európske spoločenstvá sa nezastavili pri vytvorení jednotného trhu. Rozhodnutím pretvorili sa na úniu postavili vývoj Európy na tri piliere. Slovensko môže z dobrej východiskovej pozície podstaty participo-

vať (veľmi relatívne) iba na ekonomickom pilieri, a to ešte v „nemenovej“, teda o to viac vzdialenej perspektíve. Pozícia v pilieri spoločnej bezpečnostnej a zahraničnej politiky¹⁸ a najmä v pilieri spoločnej politiky v oblasti spravodlivosti a vnútorných vecí je pre krajinu, ktorá len nedávno dosiahla nezávislosť, subjektívne nedosiahnuteľná. Nový, tentoraz výsostne ideologický prístup sa metodologicky presadil v konečnom verdikte o jednotlivom posudzovaní kandidátov na členstvo.¹⁹ Slovensko je v najvyššej možnej miere viazané na blokovú admisiu v rámci strednej Európy, do ktorej deklaratívne patrí ako „stred strednej Európy“.

V polovici 90. rokov sa však značne skomplikovala transparentnosť integračnej taxonómie Slovenska. Z hľadiska strednej východnej Európy a najmä strednej Európy sa deklamatívna kategorizácia zdá byť vyriešená už od počiatku 90. rokov. V každom organizme niektorého z bývalých komunistických štátov sa dajú objaviť určité špecifiká, niektoré krajiny však tieto výnimočnosti zdôrazňujú viac. Postkomunistické perspektívy jednotlivých krajín zväčša predstavujú nie tak definitívnu realitu, ako skôr proces politického a ideologického dynamizmu vnútri spoločnosti. Vo vzťahu k euroatlantickému regiónu je možné typizovať tri paradigmy trendov a zahrnúť do nich plne, alebo čiastočne celý postkomunistický svet strednej a východnej Európy:

a) *Prispôsobivosť – západná paradigma.* Určujúcim momentom tohto predstaviteľného modelu sú tzv. liberálne hodnoty,²⁰ dôraz na ľudské práva a všeobecné dodržiavanie demokratických princípov. Akákoľvek odchýlka od tejto paradigmy predstavuje neželaný kompromis a daň nedostatočnej modernosti, popr. nenaplneným príležitostiam daných spoločenských entít. V rámci krajín strednej Európy spĺňa Slovensko dané kritériá menej ako ostatné štáty regiónu.

b) *Národná nezávislosť – emancipačná paradigma.* Tento model je založený na vytvorení samostatného národného štátu, na uprednostnení národných (etnických) hodnôt a na zdôrazňovaní národného dedičstva. Exkluzivita „nacionality“ je alfou a omegou vzťahu voči okoliu a akýkoľvek ústupok liberálnym hodnotám sa považuje za dočasný kompromis. V tomto ohľade môže Slovensko slúžiť ako vzorový príklad danej hodnotovej (rozumej integračnej) orientácie, dokumentovanej predovšetkým nátlakovými politickými silami vnútri súčasnej vládnej koalície prinajmenšom do júna 1996.²¹ Nekonzistentnosť politického konania satelitných partnerov vo vládnej koalícii v otázke integrácie robí dokonca aj faktor deklamatívnosti verzus reálna politická aktivita vonkoncom bezpredmetným.

c) *„Janus-face“²² – kompromisná paradigma.* Riešenie problému spočíva v kombinácii dvoch predchádzajúcich modelových situácií. Deklaratívne sa vyjadruje podpora demokratickým hodnotám a ľudským právam. Liberálne a trhové princípy sa považujú za nutné (dočasné!?) zlo a za hrozbu princípom „nacionality“, ktorým však v daných podmienkach treba ustúpiť. Prozápadným štandardizujúcim deklamáciám tak vystáva reálnopolitická opozícia elít s tichým konsenzom väčšiny spoločnosti. Túto paradigmu môžeme nájsť vo všetkých postkomunistických spoločnostiach. Krikľavosť „janusovštiny“ závisí potom od deklamatívnej schopnosti deklarovať orientáciu, ktorá nemá oporu v reálnej politike.

V prípade Višegrádskej skupiny, resp. CEFTA, možno len s výhradami konštatovať orientačnú kompatibilitu. Východiskové pozície stredoeurópskych krajín ako celku sú natoľko odlišné, že akákoľvek kooperácia s výnimkou ekonomiky je blokovaná *a priori*. Snahy o analógiu vývoja CEFTA²³ s EFTA, t. j. ponímanie stredoeurópskych krajín ako jedného kompatibilného bloku, sú skôr želanou predstavou ako možnosťou *pro futuro*. V najlepšom prípade je možné vytvoriť príbuzné dvojbloky a demonštrovať ich afinitu vo veľmi všeobecných kritériách. Slovensko sa vďaka svojim špecifikám vyskytuje v životne dôležitých bezprostredných a pozitívnych afinitách len v spojení s českým susedom, a to čoraz viac obmedzene. Inak Slovenská republika partnerov pre „dvojblok“²⁴ hľadá obtiažnejšie ako jej stredoeurópski višegrádski susedia a Slovensko.

Perspektívy regionálneho spojenectva – štandardné vzťahy

Slovensko je ako špecificky sa vyvíjajúca „karpatská demokracia“ oveľa viac závislé od čo najširšej blokovej spolupráce. Zo samotného stredo európskeho jadra (t. j. Višegrádskej skupiny) sa jedine Slovensko nikdy nepokúsilo o sólový prienik do západných integračných štruktúr. Naopak, maďarskí, poľskí a českí susedia riskovali individuálny integračný postup práve v záujme zdôraznenia distinktivnosti od zdanlivo-homogénnej strednej Európy, neskôr od „kodanskej šesty“ a napokon od „nestabilného Slovenska“.²⁵ Slovensko je azda jedinou krajinou strednej Európy, ktorá môže ťažiť zo spolupráce rozšírenej na krajiny juhovýchodnej Európy, kde sa jej ľahšie hľadajú ústretoví spojenci. Ostatné višegrádske krajiny sa môžu obávať, že ich úzke kontakty s krajinami regiónu oslabia ich šance na rýchlu admisiu. Tieto a podobné úvahy sú dôvodom, prečo napr. Maďarsko od roku 1990 neustále zdôrazňuje historický význam jeho intrakomunistických hospodárskych reforiem, integračnú stabilitu pravoľavých vlád a dlhú parlamentnú tradíciu a prečo Poľsko vyvíja úsilie, aby presvedčilo západné krajiny o „substancialite“ zahraničnopolitického vývoja aj napriek dvom posledným proľavicovým volebným výsledkom.²⁶ Pre Slovensko nie je priaznivá tá okolnosť, že západné vlády a inštitúcie v ostatnom čase nepriamo podporujú skôr individualistické než kolektívne iniciatívy. V každom vyhlásení Európskej únie vo veci integrácie krajín strednej a východnej Európy sa objavujú podnety pre konkurenčné aktivity, v ktorých Slovensko môže len ťažko obstať. V množstve rozporuplných vyjadrení západných politikov dominuje adresný individualizmus, ktorý je inštitucionálne patrný z viacerých krokov: z Partnerstva za mier, z prednostného členstva západných susedov Slovenska v OECD, z výrokov Helmuta Kohla, že by sa Európska únia mala sústrediť na Višegrádsku skupinu (bez Slovenska!),²⁷ z posledných návrhov amerických republikánov na rozšírení NATO v prvom rade o „tri stredo európske krajiny“ a z mnohých iných.²⁸

V krajinách strednej Európy tento západný mediálny pohyb vyvoláva ďalšie diferenciálne procesy, najmä preferencie jednostranných či dvojstranných akcií pred multilaterálnym (aktivity Poľska a Maďarska v snahe obísť bývalého česko-slovenského partnera, okolnosťami vynútená slovensko-maďarská spolupráca na základnej zmluve) a ďalší pokles mimoekonomického kooperácie. Preváženie bilaterizmu nie je priaznivé pre Slovensko, ktoré sa svojím deficitom historickej štátnosti a nedostatočného budovania medzinárodných väzieb môže ľahko dostať do izolácie. Môžeme lokalizovať niekoľko bilaterálnych príbuzností v stredo európskom regióne:

a) *Poľsko – Maďarsko.* Tieto dve krajiny tvoria súdržný dvojblok, ktorý je úzko spätý charakterom ekonomiky, zahraničnej politiky aj historickej orientácie: tradične silné poľnohospodárstvo, postkomunistické, resp. socialistické vlády, ktoré sa pridržiavajú jednoznačnej euroatlantickej orientácie, „zvláštne vzťahy“ s Nemeckom, spoločné negatívne skúsenosti s ruským vplyvom, ktorý siaha hlboko do 19. storočia, a s tým spojená hlboko zakorenená nedôvera k východo európskej superveľmoci. Zahraničná politika postkomunistickej Hornovej vlády sa prejavila ako dokonca podstatne viac protiruská než poľská zahraničná politika a narazila na odpor Pawlakovej vlády.²⁹

b) *Česká republika – Maďarsko.* Tieto dve krajiny, ktoré spolu, podobne ako dvojica Poľsko – Maďarsko nesusedia, sa viac priblížili po rozdelení česko-slovenskej federácie. Hoci sú vzťahy oboch štátov zaťažené etnickými spormi medzi Prahou a Budapešťou, liberálne politické smerovanie oboch kultúr bolo zreteľné už v priebehu 70. a 80. rokov, keď bol český politický disent výrazne podporovaný polooficiálnymi intelektuálnymi štruktúrami Maďarska. Po česko-slovenskom rozdelení sa môžu maďarsko-české vzťahy naďalej rozvíjať bez československo-maďarských stereotypov, ktoré sa plne preniesli na slovensko-maďarské vzťahy. Jednotný postup oboch krajín na pôde integrovanej Európy je veľmi pravdepodobný.

c) *Poľsko – Česká republika.* Vzťahy medzi týmito dvoma krajinami sú charakterizované veľkou mierou porozumenia v nedávnej minulosti. Odhliadnúc od zamrznutého tešín-

skeho sporu je Poľsko pre českého suseda jediným nenahraditeľným stredoeurópskym postkomunistickým partnerom, čo pramení z dôležitosti Poľska pre Západ, najmä pre Nemecko. Poľsko-české vzťahy sa za posledný rok sústavne zlepšovali. Česká republika potrebuje pre blokové spojenectvo význam Poľska ako subregionálnej veľmoci a Poľsko sa môže oprieť o vysokú hospodársku reputáciu južného suseda. V ostatnom čase sú obe krajiny často uvádzané ako prvoradní kandidáti na vstup do NATO. Pre slovenskú stranu môže česko-poľské zblížovanie byť znateľným prínosom – samozrejme iba vtedy, ak európska unifikácia bude vážiť viac ako národné špecifiká.

d) *Česká republika – Slovinsko.* Vzťahy medzi týmito geograficky vzdialenými krajinami majú veľmi dobrý ekonomický a kultúrny základ. Oba štáty patria k najdynamickejším členom CEFTA s nekomplikovanou perspektívou ďalšieho vývoja. V kultúrnych a „etnolingvistických“ termínoch ide o najpríbuznejšie západoslovenské národy.³⁰ Raketový nástup Slovinska v polovici 90. rokov zatienil viditeľnejšie Slovensko, a tak Slovinsko vlastným príkladom vyvracia stereotyp o apriórnej handicapovanosti malých štátov. Tak z ekonomického, ako aj bezpečnostného aspektu patria obe krajiny k najslubnejším kandidátom na členstvo v Európskej únii.³¹

Perspektívy regionálnej diferenciacie – mimoštandardné vzťahy

Popri vyššie uvedených pozitívnych dvojkupení existuje v rámci stredoeurópskej päťky aj jeden základný, veľmi negatívne pôsobiaci a navyše ešte susedský vzťah. Nedoriešený vzťah *Slovensko – Maďarsko* je o to závažnejší, že sa neobmedzuje len na nedorozumenie politických elít, ale najmä zo slovenskej strany vykazuje emocionálnu náplň, ktorá má hlboké generačné zázemie v prostredí širokej voličskej základne. Z maďarskej strany nie je negatívne sebadefinovanie voči susedovi potrebné, pretože v širšom postkomunistickom regióne vytvára najväčšiu hrozbu pre dobré susedské vzťahy nedoriešený vzťah k Rumunsku. Vzťahy medzi Slovenskom a Maďarskom majú však špecifikum v tom, že ide o dve višegrádske krajiny a pôvodne o rovnako silných kandidátov na integráciu hneď v prvej vlne. Slovensko-maďarské vzťahy sú zaťažené historickým balastom toho najnebezpečnejšieho a maximálne iracionálneho charakteru postkomunistického vývoja vo východnej Európe, t. j. etnickou nedôverou. Tento aspekt vzájomných vzťahov nielenže nebol zoslabený tzv. základnou zmluvou z marca 1995, resp. marca 1996,³² ale naopak vyniesol na svetlo mnohé ďalšie problémy spojené s podniknutím takých legislatívnych úprav, ktoré integráciu SR môžu vážne skomplikovať. Netransparentnosť integračnej orientácie Slovenska, ktorá sa tejto krajine v zahraničí často vytýka, spočíva v *slovenských špecifikách* postkomunistického vývoja. Orientačná stratégia niekoľkých vlád a korešpondujúcich zahraničných ministerstiev nebola stabilná; vývoj išiel po rozdelení česko-slovenskej federácie príliš rýchlo a pevná taxonómia Slovenska vnútri bloku postmarxistických štátov ostáva neprehľadná. Hoci v CEFTA a vo Višegráde, hoci v strednej Európe a patriace medzi západoslovenské národy, typologicky sa Slovensko približuje skôr novým balkánskym demokraciám prinajmenšom obsahovou stránkou vedenia vnútornej politiky a blahosklonnou reakciou verejnej mienky na ňu. Neporozumenie medzi Maďarskom a Slovenskom tak dostáva ešte jednu dôležitú dimenziu.

Nedoriešenosť slovensko-maďarských vzťahov sa prejavuje ako handicap predovšetkým pre Maďarsko, ktoré vďaka svojmu skorému integračnému štartu³³ a nadštandardne dobrým vzťahom s Nemeckom malo najlepšie východiskové šance zo všetkých višegrádskejších krajín. Popri určitom stlmení ekonomickej dynamiky v posledných rokoch sú to na prvom mieste vzťahy so Slovenskom, ktoré blokujú úspechy maďarských zahraničnopolitických aktivít. Predovšetkým v prípade admisie do NATO je Maďarsko vydané na milosť a nemilosť nepredpokladaným výkyvom v politike svojho severného suseda. Ten sa momentálne nachádza v pozícii, keď môže Maďarsku medzinárodne nepriamo sťažovať pozíciu, čo sa z maďarskej strany dá považovať za politické vydieranie. Avšak v situácii, ak by sa do

Európy (najmä do NATO) dostalo Maďarsko ešte pred Slovenskom, stanú sa integračné perspektívy Slovenska minimálne bez fatálnych ústupkov, tentoraz možnému maďarskému „vydieraniu“.

Zaradenie Slovenska až do druhej integračnej vlny (po ČR, Maďarsku a Poľsku) by však nebolo nijakým úspechom maďarskej zahraničnej politiky a Maďarsko sa k podobné strategii zatiaľ neprihlásilo, pretože by ho to okrem iného aj geograficky separovalo od jednoliateho bloku krajín NATO. NATO by v tomto prípade napokon logicky váhalo s višegrádsnym riešením „4 – 1“ (bez Slovenska) a skôr by uprednostnilo opatrnejšie riešenie „4 – 2“ (t. j. zatiaľ iba Poľsko a ČR). Maďarsko musí o relatívne dobrých susedských vzťahoch so Slovenskom ubezpečiť nielen svojich najbližších západných spojencov – SRN a Rakúsko –, ale predovšetkým ďalších 15 členov NATO, resp. 13 členov EÚ. Pre maďarskú zahraničnú politiku tvoria vzťahy k SR len súčasť globálnejšej európskej stratégie, pretože má inštitucionálne i medzinárodne „lobbystické“ predpoklady na to, aby si vytýčila širšie ciele. Slovenská fixácia na maďarský problém môže preto Maďarsko v zahraničnopolitickej rovine síce značne obťažovať, umožňuje mu však zároveň rozvíjať iné alternatívy. Maďarské zahraničnopolitické pozitíva sú reálne na modeli, ktorý ako celkom nový prvok nesie označenie „trasa zdola“ a umožňuje improvizáciu.³⁴ Obe krajiny môžu oprávnené zdôrazňovať geostrategickú unikátnosť. Slovensko svoje postavenie tej višegrádskej krajiny, ktorá ako jediná susedí so všetkými ostatnými krajinami Višegrádu, a Maďarsko ako nárazníková krajina voči obom dezintegrovaným federálnym štátnym útvarom stredovýchodnej Európy (ČSFR a Juhoslávii), ako aj voči možnému reunifikovanému celku v tomto regióne, t. j. Rumunsku a Moldove.

Tiež v prípade Maďarska je často problémom diferencovať medzi reálnym zahraničnopolitickým smerovaním a deklamatívnosťou, ktorá je určená pre západných partnerov. Značnou výhodou Maďarska pri riešení vzťahov so SR je možnosť nemusieť sa koncentrovať v prvom rade na volebné zisky u domáceho publika, ako je tomu na Slovensku. Zotrvačnosť stereotypu posudzovania maďarského suseda vyúsťuje do prirodzenej symbiózy nedôvery tak elít, ako aj voličov vôbec. Inštitucionalizácia apriórnej nedôvery voči akejkoľvek maďarskej ústretovosti³⁵ sa zahraničným pozorovateľom musí javiť ako protiintegračná a korešponduje s praktickým protiintegračným postojom. Prinajmenšom v prvej polovici 90. rokov sa na Slovensku nikdy neminuli úspechom tie politické sily, ktoré obsadili národný pól domácej politickej scény. Pre súčasnú koncepciu vývoja Európy (t. j. postmaastrichtského ES), pre ktorú sa opciou stal federatívny princíp, nie je slovenský vnútropolitický pohyb dostatočným príslubom pre integračnú spoľahlivosť. Všetky tri politické subjekty vládnej koalície po parlamentných voľbách až do príznakov rozpadu koalície v júni 1996 sa opierali o princípy, ktoré má Európa ako slogan pravdepodobne za sebou. HZDS operovalo s geopolitickou a geostrategickou kartou (na postavenie v Karpatskom oblúku) zameranou z veľkej časti proti Maďarsku a Českej republike; Združenie robotníkov Slovenska operovalo s ťažko skrývanou národnou a neskrývanou triedne podfarbenou sociálnou kartou; SNS prezentovala čisto národnú kartu tak, aby nebola nikdy menej militantná ako „širokospektrálna“ a popri inom aj národná karta HZDS. Vo vzťahu k Maďarsku, konkrétne pri prijímaní legislatívnych krokov v medzičase podpisu a ratifikácie základnej slovensko-maďarskej zmluvy, existovala prirodzená zhoda vyššie uvedených troch subjektov spoľahlivo. Vo vzťahu k integrácii je možné označiť slovenskú politiku polovice 90. rokov ako „footnotes policy“, ktorá je inak typická aj pre politické prúdy, politické strany i štáty západnej Európy.

Integrácia do NATO

Pre integráciu do NATO sa slovenská zahraničná politika rozhodla deklaratívne už v polovici roku 1993 najprv formou „priblíženia sa“³⁶ a na jeseň toho roku aj oficiálnou žiadosťou o vstup do Aliancie.³⁷ Slovensko plne participovalo na iniciatívach NACC

a PfP,³⁸ ktoré (najmä PfP) privítalo bez výhrad, aké inak vzniesli niektoré iné višegrádske krajiny.³⁹ Rezolútnejšie riešenie žiadostí východoeurópskych krajín o členstvo v NATO by pre Slovensko znamenalo značnú dilemu kvôli dobrým vzťahom k Rusku. Sú to práve „nadštandardne“ dobré vzťahy k Rusku, ktoré vyvolávajú od počiatku roku 1995 v slovenskej odbornej verejnosti diskusie o vierohodnosti oficiálnych deklarácií vydávaných v prospech integrácie do NATO.

Kým ešte do parlamentných volieb koncom roku 1994 podporovali všetky politické strany zastúpené v NR SR obojstrannú integráciu (t. j. tak do EÚ, ako aj do NATO), v parlamente, aký sa utvoril po týchto voľbách, a navyše vo vládnej koalícii, sú zastúpené dve strany, ktoré ústami svojich vrcholných predstaviteľov správnosť orientácie na EÚ a najmä na NATO viackrát spochybnili. Rozporuplnosť postojov týchto strán⁴⁰ sa prejavuje v tom, že sa po vstupe do koalície oficiálne prihlásili k *Programovému vyhláseniu vlády SR*, ktoré vstup do EÚ a do NATO deklaruje ako prioritný zahraničnopolitický cieľ.⁴¹

V oficiálnych dokumentoch, ktoré definujú slovenské bezpečnostné ciele nie je o bezpečnostných rizikách vážna zmienka. Potenciálne kontroverzie, vyplývajúce napr. zo slovensko-maďarského napätia, musia byť dedukované z textu. *Obranná doktrína SR*⁴² korešponduje v deklarovaní bezpečnostnej stratégie s *Programovým vyhlásením vlády SR*. V doktríne sa explicitne zdôrazňuje orientácia na západné obranné a bezpečnostné štruktúry. Obranná politika krajiny (časť III *Obrannej doktríny*) je formulovaná veľmi všeobecne. S ohľadom na rozšírené (a rozširované) obavy z maďarského revizionizmu sa zdôrazňuje sukcesia Slovenska k medzinárodným zmluvám uzatvoreným ešte počas trvania spoločného štátu. Znamená to potvrdenie platnosti tak Trianonu, ako aj Postupimi.

Súčasnú bezpečnostnú politiku Slovenska sú formulované v *Zásadách národnej bezpečnosti Slovenskej republiky*, ktoré sa opierajú o Ústavu SR, kde sa uvádzajú široké záujmy slovenského národa. *Zásady* sú každoročne renovované a predkladané na schválenie Národnej rade. V dokumente sa samozrejme zdôrazňuje teritoriálna integrita Slovenska a extenzia obrany na celé územie krajiny. Komplexná reflexia obrany bola podaná v priebehu roku 1994 a všeobecne sa ciele slovenskej bezpečnostnej a obrannej politiky definujú ako: a) hospodárska prosperita, b) politická stabilita, c) integrácia do európskych bezpečnostných štruktúr, d) efektívna obrana.⁴³ O vzťahoch k susedom sa konkrétne nehovorí. Bezpečnostná spolupráca so susednými krajinami sa vyjednávala na báze zväčša rezortných bilaterálnych vzťahov, a preto sú zmluvy uzatvorené týmto spôsobom limitované svojím vertikálnym dosahom.⁴⁴

Najvýznamnejším dokumentom bezpečnostnej a obrannej politiky Slovenska je *Strategická koncepcia obrany Slovenskej republiky*.⁴⁵ Zapodieva sa bezpečnostnými schémami Slovenska, ktoré prekračujú rámec roku 2000. Tento dokument v podstate špecifikuje vojensko-technický aspekt slovenskej obrannej politiky a predostiera podrobnú reštrukturalizáciu Armády SR do roku 2000. Vo svojej poslednej časti prestáva byť dokument „polotajný“, pretože sa dotýka všeobecne známych záväzkov vyplývajúcich z medzinárodných zmlúv.

Posledným z doteraz najzávažnejších bezpečnostnopolitických dokumentov SR je *Prezentačný dokument (PfP – Program za mier)*.⁴⁶ Slovensko sa v ňom zaväzuje k dodržiavaniu deklaratívnej kompatibility s oficiálnymi dokumentmi NATO a k nadväzovaniu na smernice NATO v množstve technických podrobností. V oblasti spolupráce PfP deklaruje SR vôľu rozvíjať vojenské vzťahy s NATO s cieľom spoločného plánovania výcviku a spoločných vojenských akcií. V oblasti *Individuálneho programu pre rok 1995 medzi SR a NATO*⁴⁷ si Slovensko stanovilo tri priority:

a) Spolupráca v oblasti obranného plánovania, tvorby systému vedenia a velenia v čase mieru a prechodu na možný vojnový stav vo sfére výstavby armády a jej organizačných štruktúr.

b) Výmena v oblasti pracovných skupín, študijné pobyty odborníkov a konzultácie na poli logistiky, interoperability softvérových a hardvérových programov v konkrétnych normách.

c) Vzájomná príprava vojenských expertov a študentov v príslušných zariadeniach, ako aj účasť na vojenských cvičeniach v rámci príprav na mierové vojenské operácie OSN.

Je však potrebné poukázať na to, že aj ostatné krajiny, ktoré pristúpili k *Partnerstvu za mier*, môžu vykázať rovnaký alebo podobný register bilaterálnej spolupráce s členskými krajinami NATO alebo s NATO ako celkom.

Pri realizácii uvedených zmlúv a záväzných dokumentov sa Slovensko, ktorého obranný rezort si po posledných voľbách prisvojila SNS, riadi predovšetkým národnými³⁸ záujmami. Hľadanie „slovenských národných záujmov“ sa na Slovensku objavilo skôr ako v českej časti bývalej spoločnej federácie, kde sa „české národné záujmy“ vynorili nakoniec až na jeseň roku 1992 po poznaní neodvratnosti zániku federácie. Z hľadiska budúcej integrácie Slovenska do Európy je dôležitá skutočnosť, že „slovenské národné záujmy“ boli na Slovensku legitimizované ešte počas nesporného trvania federácie popri „československých“ štátnych záujmoch. „Národné záujmy“ sa preto po roku 1993 podarilo na Slovensku ľahšie domestikovať a samotný pojem „národného“, ktorý sa najmä v anglosaskej oblasti používa v inom význame, získal pre kultiváciu vlastnej národno-štátnej identity v novom štáte prvoradý význam.³⁹ Národná identita ostáva v polovici 90. rokov pomôckou pri prekonávaní spoločenskej identity, aj keď sa tak deje prostredníctvom emocionálne zaťažovaných symbolov.⁴⁰ Pre integráciu do bezpečnostných európskych štruktúr je však dôraz na národné azda ešte väčšou prekážkou ako pri integrácii do ekonomických štruktúr. Budúca integrácia Slovenska do západných bezpečnostných uskupení závisí od schopnosti krajiny podrobiť sa kritériám stanoveným druhou stranou. Tieto kritériá, ktoré neboli nikdy bližšie špecifikované, môžu byť kategorizované nasledovne:

- dokončenie demokratickej transformácie spoločnosti,
- dokončenie procesu zavádzania trhového hospodárstva,
- civilná kontrola armády,
- kompatibilita slovenských ozbrojených síl s armádami NATO,
- priateľské vzťahy so susedmi (a prirodzene aj so všetkými šestnástimi členskými krajinami NATO).

Podľa vyjadrení mnohých západných politikov dosiahlo Slovensko uspokojivé výsledky zatiaľ iba v čisto vojenskej rovine, teda v treťom a štvrtom bode.⁴¹ Vývoj vnútornej politiky, otázka privatizácie a dobré vzťahy so susedmi tvoria očividne problém, ktorý sa západnou stranou buď nekomentuje, alebo sa priamo kritizuje.⁴² Aj splnenie dvoch rýdzo vojenskopolitických kritérií by malo naďalej vykazovať ešte lepšie výsledky, ako bolo naznačené z iných miest.⁴³ V každom prípade sa Armáda SR prejavila ako štrukturálny prvok, ktorý v polovici 90. rokov najviac prispel k predpokladom integračnej schopnosti Slovenska.⁴⁴

¹ Jednou z posledných deklamácií je slovenské proeurópske stanovisko vyjadrené pri rokovaní parlamentných zahraničnopolitických výborov Ruskej federácie a Slovenska z 6.–8. mája 1996. Pozri in: *Sme*, 15. 5. 1995.

² Stav pred necelým rokom podľa reprezentatívnych prieskumov verejnej mienky: pre NATO 38,6 %, pre Európsku úniu 58,8 % (*Focus*, in: *Národná obroda*, 10. 7. 1995); 42 % pre NATO (*Focus*, in: *RFE*, 11. 6. 1996).

³ Predseda Demokratickej únie J. Moravčík pri odchode do opozície: „Pre Slovensko je najdôležitejšie členstvo v Európskej únii“. *Sme*, 20. 12. 1994.

⁴ Dohoda o pridružení spoločného štátu k Európskym spoločenstvám z roku 1991 nebola ratifikovaná a nevstúpila do platnosti, pretože ratifikačný proces bol prerušený rozdelením krajiny. Od 1. marca 1993 sa však realizovala Predbežná dohoda o obchode. Predmetný obsah tejto dohody bol v zásadných otázkach totožný s federálnou Asociačnou dohodou.

⁵ Documents. Foreign Policy of the Slovak Republic, I–II. MZV SR, Bratislava 1993.

⁶ Slovenská Asociačná dohoda bola podpísaná 4. 10. 1993 v Luxemburgu a vláda SR s ňou predtým vyslovila súhlas uznesením č. 559 zo 17. 8. 1993. V tejto súvislosti poverila vedúceho Úradu vlády SR pripraviť stratégiu postupu SR pri realizácii dohody, ktorú 27. 10. 1993 ratifikoval Európsky parlament.

⁷ Protokol č. 8 o nástupníctve Slovenskej republiky. In: Slovenská dohoda o pridružení. Bratislava 1994, s. 275–276.

⁸ V tejto forme zastupuje Slovenskú republiku prezident a Európska únia je zastúpená predsedom Rady, popr. predsedom Komisie. Pozri: Európska dohoda o pridružení. Bratislava 1994, s. 19–20.

⁹ Prihláška do Európskej únie bola oficiálne podaná ministerským predsedom SR v Cannes 27. 6. 1995 ministromi

zahraničia predsedajúcej krajiny (t. j. V. Mečiarom Hervému de Charetteovi z Francúzska). Po čisto štatistickej stránke sa Slovensko stalo štvrtou reformujúcou sa krajinou strednej a východnej Európy (po Maďarsku, Poľsku a Rumunsku), ktorá sa uchádza o členstvo v Európskej únii.

¹⁰ Kodanský summit: 21.–22. jún 1993; Essenský summit: 11.–12. december 1994.

¹¹ Z komentára Hervého de Charetteho k slovenskej žiadosti o členstvo v Európskej únii. Pozri: Pravda, 28. 6. 1995.

¹² „Politický dialóg má za cieľ uľahčiť zapojenie Slovenskej republiky do spoločenstva demokratických štátov a postupné zblížovanie sa so Spoločenstvom. Dialóg má viesť k zblížovaniu postojov k medzinárodným otázkam. Stretnutia zmluvných strán v otázkach politického dialógu sa budú konať na najvyššej politickej úrovni.“ Pozri: Európska dohoda o pridružení, Bratislava 1994, s. 19–20.

¹³ Slovenský premiér V. Mečiar pri prednáške na pôde Nemeckej spoločnosti pre politické vedy pri príležitosti medzinárodného Bertelsmann Forum, Bonn, 19. 1. 1996.

¹⁴ V slovenskom prípade môže byť hľadanie vyvážených vzťahov s bývalými postkomunistickými štátmi deklarovaným dokladom vyrovnanosti zahraničnej politiky SR. Je však ťažké presvedčiť o tom západných pozorovateľov. Hľadanie nezávislosti od západných finančných zdrojov v prípade dostavby jadrovej elektrárne Mochovce a iných ekonomických podujatí (modernizácia plynárenských, ropných a chemických koncernov s ruskou finančnou pomocou) znižuje kredibilitu Slovenska v otázke jednoznačnej integrácie. „Vyváženosť“ vzťahov k bipólom bývalého bipolárneho sveta je užitočnejšie hľadať, a to koordinovane, až z pozície pólu. Inak sa aktívna krajina dostáva do pozície neverohodnosti. Pozri vychýrenú štúdiu bývalého nemeckého generálneho konzula na Slovensku (Bricke, D.: Die Slowakei auf dem Weg in die Europäische Union. Ebenhausen, júl 1995, s. 38–39.).

¹⁵ Reakcia ministerského predsedu SR na demarše Európskej únie v zmysle, že „Slovensko nepotrebuje Európsku úniu, ale Európska únia Slovensko“, vykazuje rovnaký koeficient potrebnej sebadôvery ako napr. tvrdenie bývalého švédkeho premiéra Carla Bildta o tom, že „Rusko sa bude musieť najprv spýtať švédskej strany, ak bude chcieť niečo podniknúť v pobaltských štátoch“. Pozri: Samson, I.: Začleňovanie krajín EZVO a Višegrádskej skupiny do Európskej únie. Bratislava 1995, s. 59–66.

¹⁶ Mieni sa druhá vláda po nadobudnutí štátnej samostatnosti, t. j. vláda J. Moravčika od marca 1993 do parlamentných volieb koncom roku 1994.

¹⁷ Názorové spektrum odporcov rozširovania európskych a euroatlantických bezpečnostných štruktúr najlepšie vyjadruje zásadne protiintegračné stanovisko in: Brown, M. E.: The Flawed Logic of NATO Expansion. Survival, Vol. 37, No. 1, Spring 1995, s. 34–52. Kontrastuje s problematickou Study on NATO Enlargement zo septembra 1995, v ktorej sú argumenty pre rozšírenie NATO veľmi poverchné.

¹⁸ Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika EÚ privádza Slovensko, podobne ako spoločná bezpečnostná politika NATO, do priameho konfliktu záujmov s „čisto ekonomickou“ východnou politikou.

¹⁹ Pozri: Fláček, M.: Európska únia a my. In: NS bez rešpektu, 17. 7. 1995.

²⁰ Definovať liberalizmus, resp. jeho transplantáciu na slovenské pomery, je v súčasnosti nemožné, ak sa má opustiť pôda deklamativnosti. Deklaratívna kategorizácia slovenskej politickej scény je jednoduchšia na báze pozitívneho vymedzenia voči európskej integrácii. Užšia identifikácia liberálneho prúdu v slovenskej politike ostáva v polovici roku 1996 nereálna.

²¹ T. j. do otvoreného prepuknutie rozporov v doterajšej vládnej koalícii a nasledného hľadania improvizovaných alternatív v spojení so Stranou demokratickej ľavice a infiltrácie poslancov klubov doterajších koalíčných strán.

²² Pred podobným označením sa nezastavil ani rakúsky kancelár F. Vranitzky, ktorý 4. marca 1995 povedal po rozhovore so slovenským premiérom: „My vidíme u vás na Slovensku dve tváre. Jedna je priateľsky naklonená Európskej únii, ale druhá vyzerá ináč.“ Pozri: Zajac, P.: Dve tváre Slovenska. Domino efekt, 24/1996.

²³ Rozšírenie CEFTA o Slovinsko (od 1. 1. 1996) znamená maximálne predstaviteľnú hranicu inej ako hospodárskej spolupráce.

²⁴ V mimoeconomických vzťahoch, ktoré sú pre filozofiu rozširovania Európskej únie dôležité vzhľadom na jednomyselný prijímací mechanizmus.

²⁵ „Vyhlásenia predstaviteľov SNS o neutralite, slová o rozpredávaní krajiny západnému kapitálu a propagovanie príklonu k Rusku podpredsedom ZRS sú ozajstným zátarasom na ceste na Západ.“ Pozri: Leiner, Z. F.: Slovensko, Európska únia a prezidentské voľby vo Francúzsku. Mosty, 9/1995.

²⁶ Pozri: Bunce, V.: Regional Cooperation and European Integration in Postcommunist Europe: The Visegrad Group. Cornell University, April 1996, s. 14.

²⁷ Cit. podľa Kinzera: West says Slovakia, s. 14. Diferenciačné výroky H. Kohla majú ovšem dlhú tradíciu. Jedným z príkladov môžu byť uistenia nemeckého kancelára bývalej poľskej premiérky H. Suchockej, že Poľsko bude prvou krajinou, ktorá bude prijatá do Európskej únie atď.

²⁸ Pozri: Observer: Koncom storočia do NATO... In: Sme, 23. 4. 1996.

²⁹ Pri návšteve Varšavy koncom roku 1994 navrhol Horn poľskej strane spoločný postup vo veci oslabenia ruskej opozície voči rozširovaniu NATO, čo síce premiér Pawlak odmietol, zaviazal sa však prítvrdiť prozápadnú líniu. Pozri in: Heti Világgazdaság, 3. 12. 1994, cit podľa Zellner, W., Dunay P.: Außenpolitik der Regierung Horn. Südosteuropa, 11–12/1995, s. 654–655.

³⁰ Pozri: Décsy, G.: Die linguistische Struktur Europas. Hamburg 1993.

³¹ Bebler, A.: Security for Southeastern Europe: Slovenia. Konferenčný materiál voľný pre citácie. Mníchov, september 1995.

³² Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou (podpísaná už 19. 3. 1995 na úrovni premiérov, ratifikovaná však NR SR až v marci 1996).

³³ Maďarsko bolo prvou východoeurópskou krajinou (ak nerátame úsilie ZSSR z prelomu 40. a 50 rokov vstúpiť do NATO), ktorá predostrela možnosť vstupu do NATO, dokonca ešte pred zmenami režimov v strednej východnej Európe koncom roku 1989.

³⁴ „Tradične dobré vzťahy Maďarska s Rakúskom a SRN im umožňujú vcelku uspokojivo reagovať na prípadnú zmenenú situáciu, ak by sa vplyvová sféra NATO budovala po severno-južnej osi (SRN – Poľsko – pobaltské štáty). Maďari by v tom prípade mohli aspirovať na pozíciu toho, o koho sa opiera stabilita nekrýtej časti regiónu, keďže majú všetky predpoklady pre to, aby sa o nich opierala akási alternatívna trasa zdola: trasa SRN – Rakúsko – Maďarsko. Táto trasa by umožňovala bezpečný dotyk SRN a Rakúska tak s Ukrajinou, ako aj s Balkánom.“ Žiak, M.: Slovensko od komunizmu kam? Bratislava 1996, s. 220.

³⁵ Najvýraznejšie na príklade aktivít Slovenskej národnej strany, kde je často problémom rozlišovať medzi deklamovaným defenzívnym nacionalizmom a agresívnym sovinizmom.

³⁶ Pozri: Projekt priblíženia SR k NATO a návrh časového a vecného zabezpečenia postupu MZV SR. MZV SR, 6. 5. 1993, s. 1–4.

³⁷ Oficiálnu žiadosť o vstup do NATO vyslovil prezident republiky M. Kováč pri návšteve HQ NATO v Bruseli 4. 11. 1993.

³⁸ Slovensko podpísalo PpP ako v poradí siedma krajina 9. 2. 1994 v Bruseli (na úrovni premiéra V. Mečiara).

³⁹ Pozri: spoločnú česko-poľskú deklaráciu bezprostredne po prijatí PpP na zasadnutí ministrov zahraničia krajín NATO. ČTK, 9. 12. 1993.

⁴⁰ SNS – ZRS. Ich percentuálna voličská sila v prípade referenda o integrácii je vyššia, ako je možné usudzovať z volebných výsledkov (dokopy cca 13 % hlasov pri posledných voľbách), pretože sa k nim radí množstvo strán nezastúpených v NR SR a značné percento voličskej základne vládnuceho hnutia.

⁴¹ S poldruhuročným oneskorením (po vzniku tzv. koalície krízy na Slovensku) poukázal na túto schizofréniu (v prípade predsedu ZRS) aj predseda Zahraničnopolitického výboru NR SR D. Slobodník (sprostredkované cez poslankyňu E. Zelenayovú) na sympóziu Integrationsfähigkeit der Slowakischen Republik, organizovanom Bertelsmannovou nadáciou v Bratislave 24.–25. júna 1996.

⁴² Doktrína, schválená NR SR 30. 6. 1994, sa vyhýba atribútu „vojenská“.

⁴³ Bližšie rozpracovanie bezpečnostno-obranných koncepcií vo vzťahu k NATO a ZEU pozri: Armáda Slovenskej republiky (Vojenskopolitické východiská obrany). Bratislava 1996, s. 14–20.

⁴⁴ Vo vojenskopolitickej oblasti ide spravidla o čiastkové rezortné, popr. subrezortné dohody v rámci rezortu MO SR (v roku 1995 uzavreté s radom bývalých komunistických a západných štátov, vrátane USA a Kanady).

⁴⁵ Na rozdiel od vyššie uvedených dokumentov nesie tento dokument deklarované polotajný charakter a nie je publikačne prístupný verejnosti. Jeho obsah môže byť sprostredkovaný zo sekundárnych dokumentov.

⁴⁶ Oficiálne bol slovenskou stranou dokument prezentovaný v HQ NATO v Bruseli 25. 5. 1994.

⁴⁷ Pre analýzu slovenských záväzkov voči NATO, ako boli tieto formulované v Prezentačnom dokumente pozri: Giessmann, H. J.: Handbuch Integration – Slowakische Republik. Kapitola Die Slowakei. Giessen 1995.

⁴⁸ Kategória národného v politickej praxi splyva s kategóriou štátneho. „Národ“, ktorý je napriek jednoznačne etnickej konotácii v slovanských jazykoch v preambule slovenskej Ústavy uprednostnený pred „ľudom Slovenskej republiky“, tvorí teoreticky samostatnú kategóriu popri širšom pojmu „obyvateľstvo“ alebo „ľud“.

⁴⁹ Výsledok prípadného referenda o vstupe Slovenska do NATO sa v súčasnosti javí ako veľmi neistý. Vo všetkých prieskumoch verejnej mienky robí súčet tých respondentov, ktorí sú alebo proti NATO, alebo stále ešte nerozhodní, absolútne percento.

⁵⁰ Pozri: Bunčák, J.: Národný záujem Slovenska. Medzinárodné otázky, 2/1994, s. 19.

⁵¹ Pozri napr. vyjadrenie amerického ministra obrany W. Perryho počas jeho návštevy Bratislavy 18. septembra minulého roku. Pravda, 19. 9. 1995.

⁵² Od konca roku 1994 dostalo Slovensko dva demarše od Európskej únie (november 1994 a október 1995), ako aj jeden od USA (október 1995).

⁵³ Počas svojej návštevy na Slovensku na jeseň roku 1995 pripustil John Shalikhvili dobré výsledky Slovenska v plnení vojenskopolitických kritérií, uviedol však zároveň, že armáda Českej republiky pokročila v transformácii armády a zbraňovej kompatibilita najďalej. Pozri: Sme, 28. septembra 1995.

⁵⁴ Armáda SR je podľa dlhodobých prieskumov verejnej mienky suverénne najvierohodnejšia inštitúcia v SR. Jej dôveryhodnosť sa stabilne pohybuje okolo 70 %. Podľa prieskumu Slovenského štatistického úradu občania SR najviac dôverujú Armáde SR – 71 %, zatiaľ čo napr. prezidentovi republiky dôveruje iba 40 %, vláde SR 34 % a Národnej rade SR 32 %. Pozri: Sme, 26. 6. 1996.